

TÜRK DİLİ

Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi

SAYI : 199 — NİSAN 1968

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA NAZIM

HIKMET DIZDAROĞLU

Prof. Fahir İz, eski Türk edebiyatı ile ilgili nesir ve nazım antolojilerini yayımlama işini 1964'ten bu yana sürdürmektedir. Şimdiye dek, *Eski Türk Edebiyatında Nesir I.*¹ ile, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*'ın I. cildinin I. ve II. bölümleri yayımlanmıştır.² Böylece, divan şiirinden yapılan seçmeler tamamlanmış olmaktadır. Hazırlanmış bildirilen ikinci cilt ise, tekke ve halk şiirine ayrılmıştır.

Eski Türk Edebiyatında Nazım'ın birinci cildinin birinci bölümünde yer alan türler şunlardır: Kaside, gazel, müstezat, musammat (murabba, şarkı, muhammes, tahmis, taştir, tardiyje, müseddes, tesdis, müsebba', müsemmen, muaşşer, terki-i bent, terci-i bent), rubai, tuyug, kıt'a.

Birinci cildin ikinci bölümünde de tarih, lûgaz ve muamma, mesnevi türleriyle ilgili metinler bulunmaktadır. Ali'nin *Kıssa-i Yusuf*'u da bunların arasına katılmıştır.

Prof. Fahir İz, nesir cildindeki tutumunu bu kez de değiştirmemiştir: İlkin, tür hakkında kısa ve toplu bilgi vermekte, ardından da örnek metinleri sunmaktadır. Türlerle ilgili bilgiler, hepsinde aynı genişlikte değildir. Hatta, kimi zaman, eksiktir. Bunlara aşağıda ayrıca değineceğiz.

Yazar, "Divan şiiri" kavramını, I. cildin II. bölümünde ve "Giriş" başlığı altında incelemiştir. Bunu, "öğrenciler için (...) küçük bir kılavuz" saymaktadır. "Divan şiirinin bugünkü durumu ile varılan sonuçları Türk edebiyatı tarihinin bununla ilgili bahislerine" bırakmıştır. "Giriş" bölümü Edebiyat Fakültesi öğrencileri için hazırlanmış olsa bile, divan şiirine toplu bir bakış niteliğinde olduğundan, yalnız öğrencilerin değil, bu konuya ilgi duyan herkesin yararlanabileceği bir özellik taşımaktadır.

Divan şiirinin kaynaklarını araştırmakla işe başlayan yazar, Batı Türkçesi Divan Şiirini, beş döneme ayırıyor: 1- Kuruluş dönemi (1250-1451). 2- Geçiş dönemi (1451-1512). 3- Klasik dönem (1512-1603). 4- Sebk-i Hindî akımı. 5- Yerlileşme dönemi.

Prof. Fahir İz, divan şiirinin altı kaynaktan beslendiğini söylemektedir: Kur'an, hadis, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvuf, Şeh-nâme (Şah-nâme), yerli gereçler. Bunları teker teker gözden geçirdikten sonra,

¹ Bu esere ilişkin yazımız için bkz. *Türk Dili*, sayı: 157, 1 ekim 1964.

² Prof. Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, I. Cilt, I. Bölüm, İstanbul, 1966, 527 sayfa. *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, I. Cilt, II. Bölüm, İstanbul, 1967. Önsöz: V-VI. İçindekiler: VII-XIX. Giriş: XIX-LXXVIII. Metinler (Arap harfleriyle): 529-892.

şu konuları ele alıyor: Divan şairinin felsefesi, divan şairinin dünyası, sebk-i Hindî, divan şairinin sözlüğü, divan şiirinde tarih, divan şairinin coğrafyası.

Özellikle sebk-i Hindî (Hint üslubu) üzerine yapılan açıklamalar, aydınlatıcıdır. Kaynaklarımızda, bu akımla ilgili yeterli bilgiler yoktur. Prof. Fahir İz, bu eksikliği duyarak, "Giriş" in beş buçuk sayfasını bu konuya ayırmıştır. En son araştırmalardan yararlanarak, sebk-i Hindî akımını genişçe ele almış, tarih boyunca gelişim çizgisini izlemiştir.

Divan şairinin sözlüğünü (evren ile doğa, kişi gövdesi, hayvanlar, bitkiler, adlar, sıfatlar, fiiller, din ile ilgili terimler, savaş terimleri ve araçları, içki toplantısı terimleri) toplu halde vermek ise, konuya somutluk kazandırmıştır. Okur, divan şairinin çeşitli konularda hangi sözcük ve terimleri kullandığını tablo halinde elinin altında bulmaktadır.

Nedir ki, divan şiirini genel çizgileriyle kapsayan "Giriş" in II. bölüme alınması yöntem bakımından uygun düşmemiştir. Türlerle ve metinlere geçmeden, divan şiiri hakkındaki toplu bilgilerin I. bölümde verilmesi çok daha yerinde olurdu. Okurun, divan şiirinin niteliklerini gördükten sonra türler ve metinlerle karşı karşıya gelmesi, "hazırlıklı" olmasını sağlardı. İkinci baskıda bu noktanın dikkate alınacağını umarız.

Eski Türk Edebiyatında Nazım'ın her iki cildinde göze çarpan eksiklikleri kısaca belirtmek isteriz.

A - I. Cilt, I. Bölüm

1. Türler hakkında verilen bilgilerle seçilen örnekler arasında tutarsızlık görülmektedir. Sözelimi, müzdeviç müseddesin kafiye şeması (aaaaa- bbbbaa- ccccaa...) biçiminde gösterildiği halde (s.444), Fuzûlî'den alınan örneğin (s. 471-472) kafiye şeması buna uymamaktadır (aaaabc-...). Bu bakımdan, müseddesin kafiye şemasında değişiklikler olabileceği belirtilmeliydi.

Tanımla örneğin birbirini tutmaması, okuru yanıltabilir.

2. Kimi türlerin kafiye şeması gösterilmemiştir. Rubai ile tuyug bunlar arasındadır (s. 516, 522).

Önceki türler için tutulan yol, bunlar için de uygulanmalıydı. Kaldı ki, tuyugların kafiye düzeni iki biçimde olduğundan, bunu belirtmek bir zorunluluktur. Tuyuglarda genellikle üçüncü mısralar kafiyesiz olmakla birlikte (aaxa), dört mısra kafiye (aaaa) tuyuglar da vardır. Nitekim, Nesimî'den seçilen on tuyugdun (s. 525-526) dokuzunda, dört mısra da kafiye düzenindedir. Bu durumda, okuru şaşırtmamak için, tuyugların kafiye düzeni açıklanmalıydı.

Terkib-i bent ile terci-i bent konusunda da aynı şeyi söyleyeceğiz. Bunların kafiye şemaları da belirtmek gerekirdi.

3. Sayın Hikmet İlaydın'a dayanılarak yapılan *kıt'a* tanımı doğru ama, "Kimi *kıt'*alarda birinci mısra da kafiyeli olur." (s. 526) denildiğine göre, bu nitelikteki *kıt'*aların *nazım* adını aldığı belirtilmemiş.

Necati'den (s. 526, b), Hayâlî'den (s. 528, b) seçilen örnekler bu soydandır.

B - I. Cilt, II. Bölüm

1. Ebcet hesabıyla yazılan "tarîh" türünden üçünün sözü edilmiştir: *Tarih-i tam, tamiyeli tarih, tarih-i mücevher* (s. 531). Öteki tarih çeşitleri anılmamış.

Oysa, metinlerin bir kısmı *tarih-i mühmel, tarihi-dütâ, lâfzen ve mânen tarih'*le ilgilidir (s. 534). Bunların tanımları yapılmadığından, okur, niteliğini bilmediği türlerle karşılaşmış olmaktadır.

2. Lûgaz ve muammanın tanımları da yeterli sayılamaz. "Kimi şairlerin divanların sonuna koydukları bir çeşit manzum bilmeceledir." (s. 534) sözü, aydınlatıcı ve iki türü birbirinden ayırıcı özellikte değildir.

İkisi de manzum bilmece olmakla birlikte, lûgazla muammanın ayrımları belirtilse yararlı olurdu.

3. Antolojilerin düzenlenmesinde güdülen amaç, eski edebiyatımızda kullanılan türleri tanıtmak ve bunlarla ilgili metinlerden örnekler vermektir. Amaç bu olduğuna göre, XIII. yüzyıl ürünlerinden olan Ali'nin *Kıssa-i Yusuf'*unu "taşıdığı özellikler dolayısıyla" gerekçesine bağlayarak (s. 536) söz konusu etmenin anlamı açıkça anlaşılmıyor.

Bu gerekçe kabul edilirse, o zaman, başka "özellikler" gösteren eserlerin de konu dışı bırakılmaması gerekirdi. Bu bakımdan, eserin taşıdığı "özellik" belirtilseydi, antolojide yer almasının nedeni aydınlanmış olurdu.

4. Gazzâlî'nin adı, yakın zamanlara dek, "Gazâlî" biçiminde biliniyordu. Son yıllardaki araştırmalar, "Gazzâlî" denmesinin daha doğru olacağını ortaya koymuştur.³ Prof. Hilmi Ziya Ülken de her ikisinden yana olanlar bulunduğunu söylemekte, fakat "Gazzâlî" biçimini yeğlemektedir.⁴

Bu duruma göre, iki yerde geçen (Giriş, s. XXXVIII, LXXVI) "Gazâlî" adının "Gazzâlî" diye düzeltilmesi doğru olur kanısındayız.

5. Bibliyografyada yerli kaynakların azlığı dikkati çekmektedir. Üstelik, edebiyat ve edebiyat tarihi yönlerinden birinci derecede önemli olan-

³ Kasım Kufralı, "Gazzâlî", *İslâm Ansiklopedisi*, cüz: 37, s. 748.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Felsefesi Tarihi*, c. II, İstanbul, 1957, s. 324, not: 10.

lara da rastlanmıyor. Recaizade Ekrem'in *Talim-i Edebiyat*'ı dışında, Fuat Köprülü'nün, özellikle Sayın Ağâh Sırrı Levend'in konuyla doğrudan doğruya ilintili bulunan eserlerinin anılmamasını bir eksiklik saymaktayız.

İlerideki baskılarda bibliyografyanın gözden geçirilmesi ve yerli kaynaklarla zenginleştirilmesi yerinde bir davranış olacaktır.

*

Türlere ilişkin açıklamaların ve "Giriş" bölümünün imlâ düzeninde, *Yeni İmlâ Kılavuzu* ile bağdaşmayan noktalar vardır. Ulus ve din adlarıyla bunların türevlerinin büyük harflerle başlaması gerekir. Kitapta buna aykırı bir uygulama yoluna gidilmiş, ulus ve din adlarıyla bunların türevleri küçük harfle başlatılmıştır: *müslüman, islâmlaşma, hıristiyan, türkleşme...*

Bitişik yazılması gereken bileşik sözcüklerden bir kısmı ayrı yazılmıştır: *bir çok, bir az.*

Yeni baskılarda, imlâ konusu da bir düzene bağlanmalıdır.

Sayın Prof. Fahir İz'in *Eski Türk Edebiyatında Nazım* dizisi, uzun süreli bir çalışmayı belgelemiştir. Dizinin son ciltleri ve onların arkasından gelecek *Türk Edebiyatı Tarihi* de yayımlanınca, ilk ve ana kaynaklardan yararlanılmış bir çalışmanın ürünü olarak, edebiyat tarihi kitaplığımızın temel eserleri arasına girecektir.

HALK EDEBİYATI ÖZEL SAYISI

Türk Dili'nin "Halk Edebiyatı Özel Sayısı" hazırlanmaktadır. Halk edebiyatını çeşitli yönleriyle ele alacak olan bu dolgun özel sayıyı olağan sayı fiyatına edinebilmek için TÜRK DİLİ'ne bir an önce abone olunuz.

ESKİ ÖZEL SAYILAR

Türk Dili'nin şimdiye değin yayımlanmış olan özel sayılarından "Şiir Özel Sayısı" ve "Deneme Özel Sayısı" kalmamıştır. Ötekiler de tükenmek üzeredir. Edinmek isteyenlere bunların fiyatlarını bildiriyoruz:

- Günlük Özel Sayısı, 5 lira
- Eleştiri Özel Sayısı, 7.50 lira
- Roman Özel Sayısı I, 5 lira
- Roman Özel Sayısı II, 5 lira
- Tiyatro Özel Sayısı, 7.50 lira
- Sinema Özel Sayısı, 7.50 lira